

Μνήμων

Τόμ. 27 (2005)

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΣΠΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΦΡΑΝΚΙΣΜΟΥ

ΖΩΗ ΜΕΛΛΑ

doi: [10.12681/mnimon.814](https://doi.org/10.12681/mnimon.814)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΕΛΛΑ Ζ. (2005). Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΣΠΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΦΡΑΝΚΙΣΜΟΥ. *Μνήμων*, 27, 129-150. <https://doi.org/10.12681/mnimon.814>

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΣΠΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΦΡΑΝΚΙΣΜΟΥ¹

Με αυτή την εργασία επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση στις διαστάσεις που έλαβε το θέμα του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1944-1949) στον Τύπο της Ισπανίας, μιας χώρας που είχε ήδη ζήσει τον δικό της Εμφύλιο (1936-1939) πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι αναμφίβολα μια προσέγγιση σε ένα θέμα πολύ πιο εκτενές: τις βαθύτερες σχέσεις των δυο χωρών.

Το ζητούμενο είναι να ερευνήσουμε αν υπήρξε όντως ανταπόκριση και ενδιαφέρον για το ελληνικό ζήτημα εκ μέρους της Ισπανίας, αν το ενδιαφέρον στάθηκε εξίσου έντονο σε όλη τη διάρκεια της σύρραξης και αν υπήρξε διαφορά στον τρόπο που χειρίστηκαν το θέμα τα ισπανικά περιοδικά και εφημερίδες. Μας ενδιαφέρουν, επίσης, οι γνώμες και τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν, ειδικά αν λάβουμε υπόψη μας το αυστηρό καθεστώς ελέγχου και λογοκρισίας που είχε επιβληθεί στον Τύπο της εποχής.

Είναι ένα ενδιαφέρον θέμα, όχι μόνο εξαιτίας της ιδιομορφίας του, αλλά και λόγω της έλλειψης μελετών που να ερευνούν τις αντιδράσεις κάθε χώρας για συμβάντα που συντελέστηκαν στην άλλη, αλλά και τους συσχετισμούς που αναφέρονται κατά την ιστορική πορεία των δύο χωρών, και ιδιαίτερα τον 20ό αιώνα, αιώνα που τις παρέσυρε σε παρόμοια γεγονότα, όπως ο εμφύλιος.

Το Ισπανικό ζήτημα στη διεθνή πολιτική σκηνή

Είναι απαραίτητο να λάβουμε υπόψη μας την κατάσταση που επικρατούσε στην Ισπανία, επειδή πρόκειται για μια περίοδο έντονης πολιτικής δραστηριότητας,

1. Ο όρος Φρανκίσμο προέρχεται από το επώνυμο του ίδιου του δικτάτορα Φράνκο, και αναφέρεται στην περίοδο που περιλαμβάνει όλο το διάστημα μεταξύ του 1939 και του 1975 καθώς και στο ιδιότυπο καθεστώς διακυβέρνησης της χώρας, που επιβλήθηκε μετά το τέλος του εμφυλίου πόλεμου.

απαρχή της απομόνωσης της χώρας και της κυβέρνησης από την παγκόσμια αρένα,² καθώς και της «αισθητικής αλλαγής».³

Κατά την περίοδο 1939-1957, γνωστή και ως Πρώτος Φρανκισμός, ο αντικομμουνισμός του καθεστώτος ήταν εμφανής και, καθ' όλη την περίοδο της δικτατορίας, η καταδίωξη κάθε κομμουνιστικού στοιχείου από τον Τύπο στάθηκε αδιάλειπτη και μάλιστα χωρίς να γίνεται διάκριση μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και κομμουνιστικής ιδεολογίας, αν και η ανησυχία των ισπανικών αρχών για τη δύσκολη κατάσταση του ισπανικού καθεστώτος στο νέο διεθνές πλαίσιο επέφερε την άμεση επιβολή ενός δημοσιογραφικού, ελεγχόμενου πάντα, λόγου που χαρακτηριζόταν από σύνεση στο σχολιασμό και σεβασμό απέναντι στην έσωτερική πολιτική των άλλων χωρών.

Χωρίς αμφιβολία, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μπροστά στην προοδευτική διεθνή πίεση,⁴ με τον αποκλεισμό της Ισπανίας από τη διάσκεψη του Σαν Φραν-

2. Για θέματα σχετικά με την εξωτερική πολιτική της Ισπανίας βλ. N. Abu Warda, *La política exterior española en el siglo XX*, 1994, σ. 107-122. Manuel Espadas Burgos, *Franquismo y política exterior*, Μαδρίτη, 1987. Pedro Maetinz Lillo, «La política exterior de España en el marco de la guerra fría», στο *La política exterior de España en el siglo XX*, Javier Tusell, Juan Avilés, Rosa Pardo (eds), Μαδρίτη, 2000, σ. 323-340. Florentino Portero, *Franco aislado. La cuestión española 1945-1950*, Aguilar, 1989. Francisco Sevillano Calero, «Propaganda y política exterior en el franquismo (1945-1955)» στο *La política exterior de España en el siglo XX*, Congreso Internacional, diciembre de 1997. Για την εσωτερική πολιτική της χώρας βλ. Paul Preston, *Franco: «Caudillo de España»*, Grijalbo, 1994, Javier Tusell, *Franco y los católicos. La política interior española entre 1945 y 1957*, Alianza, 1984, του ίδιου, «La España del Franco», *Historia* 16, 1989 και τέλος του ίδιου, «Manual de Historia de España, siglo XX», *Historia* 16, 1994.

3. Cambio cosmético (αισθητική αλλαγή ή αλλαγή προσώπου) ονομάστηκε η προσπάθεια του ισπανικού καθεστώτος να παρουσιάσει μια δημοκρατική εικόνα στο εξωτερικό.

4. Ο διεθνής αποκλεισμός της Ισπανίας άρχισε να διαμορφώνεται στις διεθνείς διασκέψεις της Γιάλτας, του Πότσδαμ και του Σαν Φρανσίσκο. Στη διάσκεψη της Γιάλτας, στα τέλη Φεβρουαρίου του 1945, το καθεστώς του Φράνκο ήρθε αντιμέτωπο με την πραγματικότητα: η νίκη των συμμάχων σήμανε την εξαφάνιση της ναζιστικής ιδεολογίας και όλων των σχετιζομένων με αυτή. Στη διάσκεψη του Σαν Φρανσίσκο, μεταξύ 24 και 26 Ιουνίου του 1945, όπου εγκρίθηκε η Χάρτα των Ηνωμένων Εθνών, η επίσημη κυβέρνηση της Ισπανίας δεν ήταν ανάμεσα στα προσκεκλημένα κράτη ενώ η εξόριστη αντιπολίτευση είχε κληθεί να λάβει μέρος. Στη Διάσκεψη του Πότσδαμ, στις 17 Ιουλίου του 1945, ο Στάλιν παρουσίασε το προσχέδιο μιας διακήρυξης με το οποίο απαιτούσε την άμεση επιβολή κυρώσεων στο ισπανικό καθεστώς. Η ευνοϊκή στάση του Τσώρτσιλ αρχικά εμπόδισε μια αυστηρή διατύπωση στο περιεχόμενο, αλλά η αντικατάστασή του από τον Κλέμεντ Άτλη μετά τις εκλογές που διεξήχθησαν τον ίδιο μήνα, οδήγησε στην διαμόρφωση ενός κειμένου πολύ αυστηρότερου από το αρχικά σχεδιασμένο από τον Στάλιν. Σε αυτό δηλωνόταν ευθαρσώς ότι δεν θα υποστήριζαν την ισπανική υποψηφιότητα, επειδή δεν πληρούσε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να ενταχθεί στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών.

πίσκο, ο λόγος του ισπανικού Τύπου άρχισε να αποκτά έναν τόνο αυξανόμενης «αντίστασης». Πιο συγκεκριμένα, η κατάσταση της χώρας ήταν αρκετά δύσκολη εξαιτίας της στάσης που είχε τηρήσει κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Φράνκο είχε εκφράσει δημόσια τη συμπάθειά του για τη γερμανική πλευρά, αφού σε αυτό τον πόλεμο είχε διακρίνει την ευκαιρία να επωφεληθεί εδαφικά εις βάρος της Ιταλίας και της Γαλλίας. Μόλις συνειδητοποίησε ότι ο Χίτλερ δεν ήταν διατεθειμένος να του παραχωρήσει όσα ζητούσε, αποφάσισε να μείνει εκτός της πολεμικής σύρραξης, αλλά δε σταμάτησε να υποβοηθά ενεργά την Ιταλία και τη Γερμανία.

Οι δυο συμμαχικές δυνάμεις, Ηνωμένες Πολιτείες και Βρετανία, προσπάθησαν χρησιμοποιώντας κάθε πολιτικό μέσο που υπήρχε στη διάθεσή τους να υποχρεώσουν τους Ισπανούς να διατηρήσουν τουλάχιστον την ουδετερότητά τους, με αποτέλεσμα την έστω τυπική απομάκρυνση του Φράνκο από τις δυνάμεις του Άξονα. Η εν γένει κατάσταση, όμως, δε θα επέτρεπε την εύκολη διεθνή αναγνώριση του καθεστώτος μετά τον πόλεμο.

Την ίδια εποχή γεννήθηκε ο Ο.Η.Ε. ως εχέγγυο ειρήνης, αλλά οι προσπάθειες του ισπανικού καθεστώτος να εμφανιστεί ενώπιον του νεοσύστατου οργανισμού, απογοητωμένο από τον απολυταρχικό χαρακτήρα του και παρουσιάζοντας μια δημοκρατική εικόνα —αναπόσπαστη συνθήκη για τα υποψήφια μέλη— δεν είχε πολλές ελπίδες να συμμετάσχει τελικά η χώρα στον οργανισμό. Η βασική αιτία της απομόνωσης της χώρας δεν ήταν, όπως θα ανέμενε κανείς, η συνεργασία της με τον Άξονα, όσο η διατήρηση ενός καθεστώτος που, στην ουσία, δεν είχε εξελιχθεί πραγματικά σε τίποτα από τη γέννησή του.

Η διεθνής αντιφρανκική καμπάνια, από την άλλη, ξέσπασε με σφοδρότητα στις αρχές του 1945 και η κοινή γνώμη των συμμάχων κρατών άρχισε να ασκεί πίεση στις εκάστοτε κυβερνήσεις τους, για να επέμβουν και να εκδιώξουν το στρατηγό Φράνκο από την εξουσία. Ήταν απαραίτητο, λοιπόν, για το ισπανικό καθεστώς όχι μόνο να δείξει μεγαλύτερη θέληση για συνεργασία με τους συμμάχους αλλά και να αρχίσει να διορθώνει τα λάθη του παρελθόντος και να δημιουργήσει μια εικόνα πιο αποδεκτή από τους νικητές.

Η Ισπανία επιτάχυνε τὸ 1945 την αλλαγή «προσώπου». Αποφάσισε να ενισχύσει τα καθολικά και τα μοναρχικά στοιχεία στην κυβέρνησή της εις βάρος της φάλαγγας και με το «Fuero de los Espanoles» (Κωδικός - Προνόμιο των Ισπανών)⁵ στις 13 Ιουλίου και το Νόμο του «Εθνικού δημοψηφίσματος»⁶

5. «Ο Κωδικός-Προνόμιο των Ισπανών» είχε το χαρακτήρα Συντάγματος, με το οποίο καθορίζονταν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των Ισπανών απέναντι στην κυβέρνηση τους.

6. Σύμφωνα με το νόμο του «Εθνικού δημοψηφίσματος» η ανώτατη αρχή του κράτους, δηλαδή ο Φράνκο, είχε τη δυνατότητα, σύμφωνα πάντοτε με την κρίση του, να θέτει στην κρίση του Έθνους ζητήματα του κράτους, τα οποία θεωρούνταν θεμελιώδους σημασίας.

στις 22 του Οκτώβρη άρχισε να διαμορφώνεται η «οργανική» δημοκρατία.⁷ Οι νόμοι της είχαν αμφίσημο περιεχόμενο και δεν έπεισαν την Ευρώπη ως προς την ειλικρινή πρόθεση αλλαγής.

Στη συνέχεια το ισπανικό ζήτημα έφτασε στον Ο.Η.Ε. τον Φεβρουάριο του 1946. Μετά από πρόταση της γαλλικής αντιπροσωπείας στις δυτικές δυνάμεις, στις 12 Δεκεμβρίου 1946, η Γενική Συνέλευση καταδίκασε το καθεστώς της Ισπανίας και την απέκλειε από τους διεθνείς οργανισμούς που είχαν ιδρυθεί από τον Ο.Η.Ε., μέχρι να εγκαθιδρύσει μια νέα και αποδεκτή κυβέρνηση. Μετά το Δεκέμβριο του 1946, τα περισσότερα από τα κράτη δεν είχαν καμία σχέση με την Ισπανία.

Το 1947 ήταν η χρονιά της διακήρυξης του Δόγματος Τρούμαν. Εγκαταλείπονταν οριστικά η συμμαχία με τη Σοβιετική Ένωση και ο αντικομμουνισμός μετατρέποταν στο βασικό κριτήριο για τη διαμόρφωση του νέου σχεδίου συμμαχιών των Η.Π.Α. Δε χωράει αμφιβολία ότι αυτή η στροφή στην εξωτερική πολιτική της Ουάσινγκτον θα απέδιδε τελικά καρπούς για ένα σύστημα τόσο ξεκάθαρα και δεδηλωμένα αντικομμουνιστικό, όπως αυτό του Στρατηγού Φράνκο. Στο καινούριο πλαίσιο του Δόγματος Τρούμαν ο αντικομμουνισμός του καθεστώτος παρουσιάστηκε και υπογραμμίστηκε με στρατηγικές προοπτικές: ο κόσμος είχε χωρισθεί σε δυο τμήματα και οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν την ηθική υποχρέωση να υπερασπιστούν την ελευθερία και να βοηθήσουν τις φίλες χώρες να αντιμετωπίσουν τις απειλές και τις πιέσεις της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτός ο αντικομμουνισμός έδωσε καρπούς για το φρανκικό καθεστώς, καθώς οι υπεύθυνοι για την ασφάλεια των δυτικών χωρών άρχισαν να πιέζουν προκειμένου να μεταστραφεί η πολιτική τους απέναντι στην Ισπανία.⁸

Κατά τη διάρκεια του 1948, οι δυτικές δυνάμεις ταλαντεύτηκαν μεταξύ της επιθυμίας τους να εγκαθιδρύσουν ένα δημοκρατικό καθεστώς στην Ισπανία και την ανάγκη να ενισχύσουν όλες τις κυβερνήσεις που ήταν διατεθειμένες να αντισταθούν στη σοβιετική στρατηγική. Ήταν οι στρατιωτικοί τομείς της Ουά-

7. Ο Φράνκο ονόμασε το καθεστώς του οργανική δημοκρατία για να το διαχωρίσει τόσο από την φιλελεύθερη δημοκρατία όσο και από τον μαρξισμό, τον οποίο, όπως έχει ήδη ειπωθεί, απέρριπτε και κατέκρινε. Σε αυτή την πρώτη φάση του Φρανκισμού με την ψήφιση του «Κωδικού των Ισπανών» και του νόμου του «Εθνικού δημοψηφίσματος» ο στρατηγός θέλησε να δώσει για πρώτη φορά στο καθεστώς του συνταγματικό χαρακτήρα. Σχετικά με την οργανική δημοκρατία βλ. André et Francine Demichel, *Les dictatures européennes*, Παρίσι, 1973, σ. 225-232.

8. Τον Οκτώβριο του 1947 ο υπεύθυνος του Γραφείου πολιτικού σχεδιασμού, Κέναν, άρχισε να διευθύνει την εξωτερική αμερικανική πολιτική. Στην αναφορά που παρουσίασε σχετικά με την ισπανική πολιτική, διαβεβαίωσε ότι η απομάκρυνση του Φράνκο ήταν ευκαταία, αλλά κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες κάτι τέτοιο ήταν αδύνατον. Συνεπώς, οι Ηνωμένες πολιτείες θα έπρεπε να προσπαθήσουν να βελτιώσουν τις σχέσεις τους με την Ισπανία και να ενθαρρύνουν τις ιδιωτικές, αμερικανικές επενδύσεις στη χώρα.

σινγκτον αυτοί που πρώτοι αναγνώρισαν τη στρατηγική αξία της χερσονήσου και, τελικά, την άνοιξη του 1949 δόθηκε άδεια για τη δημόσια αμερικανική χρηματοδότηση στις ισπανικές επιχειρήσεις.

Ο αριθμός όσων πίστευαν πως το καθεστώς του Φράνκο ήταν αποκλειστικά ζήτημα των Ισπανών και πως οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να εξομαλύνουν τις σχέσεις με τον στρατηγό, όπως αποκαλούνταν συλλήβδην ο Φράνκο, ούτως ώστε να προστατέψουν τη Δύση από την κομμουνιστική απειλή, αυξανόταν σταθερά. Η συνεχής επιδείνωση της διεθνούς κατάστασης —είχε ήδη ξεσπάσει ο πόλεμος του Βιετνάμ ή της Κορέας— επιβεβαίωνε τις αρχές της πολιτικής του Φράνκο και η πιθανότητα μιας σύγκρουσης με τη Σοβιετική Ένωση αύξανε την αξία της Ιβηρικής Χερσονήσου.

Η κατάσταση στον Τύπο⁹

Η ήττα των δυνάμεων του Άξονα στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και οι αλλαγές που πυροδότησε στη διεθνή πολιτική σκηνή ανάγκασαν τις φρανκικές αρχές να προσπαθήσουν να «φιλελευθεροποιήσουν» επισήμως το πολιτικό καθεστώς για να μπορέσουν κατ' αυτόν τον τρόπο να προσεγγίσουν τις δυτικές δημοκρατίες.¹⁰ Ήθελαν πάση θυσία να διατηρήσουν τη δικτατορία έστω προσαρμόζοντάς τη στις νέες συνθήκες.

Σε αυτά τα πλαίσια κινούνταν και οι προσπάθειες να πείσουν τον δυτικό κόσμο ότι στην Ισπανία υπήρχε ελευθερία έκφρασης. Η μοναδική, όμως, οδός για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος ήταν η προώθηση των καθολικών στοιχείων του καθεστώτος,¹¹ καθώς ο ρόλος των χριστιανοδημοκρατικών κομμάτων εμ-

9. Για θέματα σχετικά με τον Τύπο, τη λογοκρισία και την προπαγάνδα αλλά και την εσωτερική πολιτική του καθεστώτος βλ. Elisa Chulià, *El poder y la palabra*, Μαδρίτη, 2001. Manuel Fernandez Areal, *La libertad de prensa en España (1938-1968)*, Μαδρίτη, 1968. Francisco Sevillano Calero, *Propaganda y medios de comunicación en el franquismo (1936-1951)*, Alicante Universidad Publicaciones, 1998. Justino Sinova, *La censura de prensa durante el franquismo (1936-1951)*, Espasa Calpe, 1989. Javier Terron Montero, *La prensa de España durante el régimen de Franco*, Μαδρίτη, 1981. Javier Tusell, *Franco y los católicos. La política interior española entre 1945 y 1957*, Alianza, 1984.

10. Βλ. Francisco Sevillano Calero, *Propaganda y medios de comunicación en el franquismo (1936-1951)*, Alicante Universidad Publicaciones, 1998.

11. Στο καθεστώς του Φράνκο μπορούμε να διακρίνουμε διαφορετικές πολιτικές τάσεις. Οι τρεις κυρίαρχες είναι οι εξής: η Φάλαγγα, ένα από τα βασικά στηρίγματα της δικτατορίας, ιδρύθηκε το 1933 από τον José Antonio Primo de Ribera και πρέσβευε ένα καθεστώς εθνικο-σοσιαλιστικό. Η Καθολική Εκκλησία, συνδεδεμένη με τις κυρίαρχες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις και τέλος οι οπαδοί του μοναρχικού θεσμού, οι οποίοι και είδαν τελικά τις προσδοκίες τους δικαιωμένες, με την επιλογή του Juan Carlos I, ως δια-

φανιζόταν ενισχυμένος σε ολόκληρη την Ευρώπη¹² την εν λόγω περίοδο.

Ο νέος Υπουργός Εσωτερικών, Martin Artajo, ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερώς για τη φιλελευθεροποίηση του Τύπου, με την προσδοκία πως θα μπορούσε να αναδειχθεί σε μοχλό άμυνας απέναντι στην εξωτερική απόρριψη. Σύμφωνα με τις εισηγήσεις του, το καθεστώς θα έπρεπε να περιοριστεί απλώς στη χρήση της «αρνητικής λογοκρισίας», και δε θα έπρεπε να επιβάλλει κείμενα ή να χρησιμοποιεί «consignas»¹³ και, επιπλέον, θα έπρεπε να τονίζει με κάθε ευκαιρία, ως επιχείρημα υπεράσπισής του, τον κίνδυνο από τη σοβιετική απειλή.

Ωστόσο, στο καθεστώς υπήρχαν και αυτοί που δεν επιθυμούσαν καμία απολύτως αλλαγή. Σκέφτονταν ότι ναι μεν ήταν απαραίτητο όσον αφορούσε στην εξωτερική πολιτική να δοθεί έμφαση στο δίλημμα μεταξύ Φράνκο και κομμουνισμού, στο εσωτερικό όμως να συνεχισθεί η καταπίεση, παραχωρώντας μερικές επιφανειακές και ακίνδυνες μεταβολές για το φαίνεσθαι. Τελικά, αυτή ήταν και η άποψη η οποία επικράτησε.¹⁴

Ο ισχύων νόμος του 1938 δημιουργούσε ένα νομικό πλαίσιο που εμπόδιζε την ελευθερία της έκφρασης. Προϋπόθετε την εκ των προτέρων λογοκρισία στα δημοσιογραφικά κείμενα, επέβαλλε τη δημοσίευση ακόμα και πρωτοσέλιδων άρθρων και πλήθους πληροφοριών αντίθετων προς τα ιδεώδη των ίδιων των εφημερίδων, την παρουσία διευθυντών διορισμένων από την κυβέρνηση και την ύπαρξη κυβερνητικού Τύπου, που όπως ήταν φυσικό έχαιρε όχι μόνο κρατικών επιχορηγήσεων αλλά και μιας κάποιας χαλαρότητας σε θέματα λογοκρισίας.

δόχου του Φράνκο. Για περισσότερα στοιχεία στο André et Francine Demichel, *Les dictatures européennes*, Παρίσι, 1973, σ. 264-292.

12. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο η άνοδος των χριστιανοδημοκρατικών κομμάτων στην Ευρώπη ήταν σαφής. Στην Ιταλία, στη Γερμανία, στο Βέλγιο, στην Ολλανδία οι χριστιανοδημοκράτες διατήρησαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα την κοινοβουλευτική πλειοψηφία τους. Αυτή την περίοδο, χαρακτηρίστηκαν από έναν έντονο κοινωνικό προανατολισμό.

13. Consignas: ειδικές οδηγίες προς τους δημοσιογράφους σχετικά με το τι έπρεπε να «αποφεύγουν» στα άρθρα τους. Ήταν ο πιο αποτελεσματικός τρόπος ελέγχου του Τύπου. Ήταν κρατικές διαταγές που υπαγορεύονταν σε καθημερινή βάση στα έντυπα. Μπορούσαν να αναφέρονται σε θέματα και προβλήματα για τα οποία μπορούσε ή έπρεπε να ενημερώσει υποχρεωτικά το κράτος τους πολίτες. Επίσης, μπορούσαν να αναφέρονται στον τρόπο παρουσίασης των ειδήσεων ή στις επιμέρους λεπτομέρειες της λειτουργίας των έντυπων, όπως η αποστολή συντακτών για την κάλυψη μιας είδησης ή η απαγόρευση λήψης συγκεκριμένων φωτογραφιών. Βλ. Justino Sinova, *La censura de prensa durante el franquismo (1936-1951)*, Espasa Calpe, 1989, σ. 161-165.

14. Κύριος υποστηρικτής αυτής της άποψης ήταν ο ναύαρχος Luis Carrero Blanco, δεξί χέρι του Φράνκο καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας, αντιπρόεδρος της κυβέρνησης από το 1967 και πρόεδρος της κυβέρνησης το 1973. Πέθανε στις 20 Δεκεμβρίου του 1973, θύμα δολοφονικού χτυπήματος της τρομοκρατικής οργάνωσης E.T.A.

Το κράτος, λοιπόν, δεν είχε λειτουργία κηδεμόνα αλλά πραγματικού διευθύνοντα των επιχειρήσεων και της συνολικής λειτουργίας του Τύπου, μέσω του διορισμού των επικεφαλής τους και των «κανόνων» / κατευθυντηρίων γραμμών που επέβαλλε κατά καιρούς. Ο νόμος του 1938 είχε ολοκληρωτικό χαρακτήρα και οποιαδήποτε αλλαγή στο καθεστώς του Τύπου ήταν δύσκολο να πραγματοποιηθεί, αν δε συνδυαζόταν με μια γενικότερη και ως εκ τούτου δυσεπίτευκτη πολιτική μεταρρύθμιση.

Σε αυτή την έρευνα δεν θα πρέπει να παραγνωριστεί σε καμία στιγμή πόσο νευραλγικοί άξονες λειτουργίας του καθεστώτος ήταν η λογοκρισία και ο έλεγχος των πηγών. Καθώς ο έλεγχος των ενημερωτικών πηγών ήταν απαραίτητος για να είναι δυνατή η χειραγώγηση της πληροφορίας και η συνακόλουθη διάδοσή της στον Τύπο, το φρανκικό καθεστώς, ακολουθώντας το παράδειγμα της Γερμανίας και της Ιταλίας, ίδρυσε το 1938 το ειδησεογραφικό πρακτορείο E.F.E.¹⁵

Το πρακτορείο E.F.E. έμελλε να εξελιχθεί στο κύριο όργανο του καθεστώτος στην προσπάθειά του να υπερασπιστεί τα εθνικά και διεθνή του συμφέροντα και σύντομα μετατράπηκε στον μοναδικό διακινητή πληροφοριών στην ισπανική γλώσσα, παρ' όλο που οι ενημερωτικές του δυνατότητες ήταν a priori περιορισμένες.

Λόγω της έλλειψης ενός ευρύτερου δημοσιογραφικού και πληροφοριακού δικτύου, σύντομα έπρεπε να συνεργαστεί με άλλα διεθνή πρακτορεία με μεγάλο κύρος, όπως το πρακτορείο Reuter από το 1939, και το πρακτορείο United Press από το 1945. Από αυτά, λάμβανε ειδήσεις από όλο τον κόσμο, τις οποίες κατόπιν φίλτραρε και παρουσίαζε στον ισπανικό Τύπο ανάλογα με τις ανάγκες του καθεστώτος. Με λίγα λόγια, το φρανκικό καθεστώς χρησιμοποίησε δυο τύπους ελέγχου του Τύπου: Κατά πρώτο λόγο, είχε τη διαχείριση του μοναδικού ειδησεογραφικού πρακτορείου που μπορούσε να προσφέρει διεθνή ενημέρωση και, κατά δεύτερο λόγο, στηριζόταν στη δύναμη των κατευθυντηρίων consignas μέσω του μηχανισμού της λογοκρισίας και της διοικητικής στελέχωσης. Φυσικά, το καθεστώς φρόντιζε να κάνει τέτοια χρήση των «κανόνων», ώστε οι αναγνώστες ήταν αδύνατον να μπορέσουν να ξεχωρίσουν την κρατική ανάμειξη.

Κατά συνέπεια, ο έλεγχος ήταν διεξοδικός και δεν άφηνε μεγάλα περιθώρια για «λάθη». Αλλά, ακόμη κι έτσι, το καθεστώς έπρεπε να αντιμετωπίσει στην πράξη κάποιες δυσκολίες, όπως παραδείγματος χάρη το γεγονός πως κάποιιοι απεσταλμένοι εφημερίδων στο εξωτερικό μετέδιδαν από καιρού εις καιρόν ειδήσεις που πολύ βολικά παρέλειπε το πρακτορείο E.F.E. Αυτός ο κίνδυνος, αν και ελάχιστος, είναι φανερό ότι απασχολούσε πολύ τους διευθύνοντες.

Όμως, καθώς η πλειοψηφία των εφημερίδων δεν μπορούσε να έχει απε-

15. Βλ. Elisa Chulia, *El poder y la palabra*, Biblioteca Nueva, 2001, σ. 69-75.

σταλμένους ή ανταποκριτές στο εξωτερικό, η εισροή επικίνδυνων πληροφοριών ήταν μειωμένη. Η αδυναμία των εντύπων να διατηρήσουν απεσταλμένους στο εξωτερικό οδήγησε στο φαινόμενο των ψεύτικων ανταποκρίσεων, δηλαδή την παρουσίαση άρθρων που δήθεν προέρχονταν από τους ανταποκριτές των εντύπων στο Λονδίνο, στη Νέα Υόρκη ή στο Παρίσι, τη στιγμή που στην πραγματικότητα ο συντάκτης έπρεπε να αναζητηθεί στην Ισπανία.

Μια σύντομη επισκόπηση των σημαντικότερων εφημερίδων και περιοδικών της εποχής, που μάλιστα αντιπροσωπεύουν διαφορετικούς τομείς της ισπανικής κοινής γνώμης, θα μας προσέφερε μια χαρακτηριστική εικόνα του εύρους και της μεθοδικότητας με την οποία το καθεστώς του Φράνκο χειραγώγησε τον Τύπο.

Η εφημερίδα *Arriba*, έκφραση της Φάλαγγας, βασικού στηρίγματος του καθεστώτος και με μεγάλη επιρροή μέχρι εκείνη τη στιγμή σε όλες τις εκφάνσεις της πολιτικής ζωής, όπως άλλωστε και η εφημερίδα *ABC*, μέσο έκφρασης του μοναρχικού τομέα και η *Ya* έκφραση του καθολικισμού, που εκείνη την περίοδο μέλη του αναρριχώνταν στα υψηλότερα κλιμάκια της εξουσίας. Ακόμα και η *La Vanguardia*, που είχε επιζήσει του ισπανικού εμφυλίου και είχε μακρά παράδοση στην ιδιαίτερα σημαντική, ως πολιτιστικό και πνευματικό κέντρο, πόλη της Βαρκελώνης, η οποία είναι πόλη πολύ διαφορετική από τη Μαδρίτη και που συνεπώς, θα μπορούσε να μας δώσει μια διαφορετική οπτική του θέματος. Τέλος, τα περιοδικά *Destino*, εκδιδόμενο στη Βαρκελώνη και *Mundo*, όργανο του επίσημου ισπανικού πρακτορείου ειδήσεων E.F.E., με έτος ίδρυσης το 1938.

Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος στον ισπανικό Τύπο

Τα ερωτήματα που τίθενται σε αυτή την έρευνα είναι τα εξής: Ο ελληνικός εμφύλιος είχε απήχηση στον ισπανικό Τύπο; Το ενδιαφέρον ήταν ομοιόμορφο στη διάρκεια όλης αυτής της περιόδου; Πώς, αν φυσικά επιτράπη κάτι τέτοιο, συνδέθηκε με τα πολιτικά γεγονότα στην Ισπανία;

Υπήρξε σύγκριση των εμφύλιων οπλέμων των δυο χωρών; Τι γνώμη είχε ο ισπανικός Τύπος για τον ελληνικό εμφύλιο; Πήρε θέση; Ποιον υποστήριζε, τους εξεγερμένους ή την κυβέρνηση; Πώς είδαν άραγε την επέμβαση των αγγλοσαξονικών δυνάμεων στο ζήτημα; Σε ποιες αιτίες απέδωσε τη σύγκρουση; Ποια ήταν τελικά τα συναισθήματα που προκάλεσαν στον όμορο τα γεγονότα στην Ελλάδα;

Διακρίνονται δυο διαφορετικοί τύποι κειμένων σχετικών με τον ελληνικό εμφύλιο: πρώτον, τα καθαρά ενημερωτικά άρθρα, τα οποία προσέφεραν στοιχεία και αναφορές και, δεύτερον, τα χρονικά και τα σχόλια, τα οποία έδιναν μια ευρύτερη άποψη των γεγονότων και προσπαθούσαν να τα ερμηνεύσουν.

Στα πρώτα, οι ειδήσεις επαναλαμβάνονταν σχεδόν αυτούσιες σε όλες τις εφημερίδες — όπως ήδη σχολιάστηκε παραπάνω, οι πηγές ενημέρωσης ήταν αρκετά περιορισμένες. Αυτά τα άρθρα ενδιαφέρουν μόνο ως προς την ανίχνευση των πλευρών του ελληνικού εμφύλιου που απασχόλησαν το καθεστώς του Φράνκο.

Η μελέτη των άρθρων και των σχολίων οδηγεί στο συμπέρασμα πως η ελληνική υπόθεση χρησιμοποιήθηκε από το καθεστώς για να απορρίψει τον κομμουνισμό και τους οπαδούς του και να επιδείξει την αλληλεγγύη του στους συμμάχους, σε μια περίοδο που η Ισπανία προσπαθούσε να σβήσει την εικόνα που είχε δώσει κατά τη διάρκεια του πολέμου, συνεργαζόμενη με τις δυνάμεις του Άξονα.

Κάθε ειδηση που προερχόταν, λοιπόν, από την Ελλάδα έμπαινε απευθείας σε ένα προκαθορισμένο πλαίσιο ελέγχου και λογοκρισίας. Σύμφωνα με αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα βρισκόταν σε στενή σχέση με τον επεκτατισμό, πολιτικό και εδαφικό, της Σοβιετικής Ένωσης. Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωνιζόταν ο ελληνικός εμφύλιος από τον Τύπο καθοριζόταν στα πλαίσια του απειλητικού διεθνούς φαινομένου του κομμουνισμού.

Η Ισπανία του Φράνκο πάσχιζε να υπογραμμίσει τον αντικομμουνιστικό της χαρακτήρα και να ξεκαθαρίσει ότι κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας σύρραξης, στάθηκε πάντοτε κατά του κομμουνισμού, που πρέσβευε η Σοβιετική Ένωση παρά τη συνδρομή της στον ίδιο πόλεμο, η οποία μάλιστα «...προτιμά την υπόγεια εργασία...»,¹⁶ με άλλα λόγια υποστηρίζοντας τη δημοκρατία και συνεκδοχικά τις δυτικές δημοκρατίες, που είχε προδώσει με τη στάση της.

Βγαίνοντας από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, λοιπόν, η Ισπανία προσπάθησε να ελαφρύνει τη θέση της και γι' αυτό σε κάθε ευκαιρία έπαιρνε μελετημένα το μέρος των αγγλοσαξονικών δυνάμεων, που είχαν πάρει τη θέση του νικητή. Και φυσικά, κύριο μέλημα της εξωτερικής πολιτικής, μέρος της οποίας αποτελούσε και η προαγωγή της εικόνας της χώρας, δεν ήταν άλλο από την υπεράσπιση των πολύ συγκεκριμένων συμφερόντων του καθεστώτος.

Αυτόν το συνδυασμό στόχων και συμφερόντων προσπάθησε να επιτύχει η κυβέρνηση του Φράνκο και με την ελληνική υπόθεση, που μετατράπηκε σε εργαλείο για την κριτική και απόρριψη του κομμουνισμού και των οπαδών του, και για τη δικαιολόγηση των εθνικών σκοπών. Εάν λάβουμε υπόψη μας αυτή τη διαπίστωση, μπορούμε να παρακολουθήσουμε εύκολα σε όλα τα στάδια το χειρισμό της ελληνικής υπόθεσης εκ μέρους του ισπανικού Τύπου.

Πιο συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον για τα γεγονότα στην Ελλάδα μεταβαλλόταν τόσο με το πέρασμα του χρόνου όσο και σύμφωνα με τις εξελίξεις της διεθνούς πολιτικής σκηνής.

16. *Mundo*, 1944 (3), 17-12-1944, σ. 601.

Αρχικά, τα γεγονότα του 1944, η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα σε επαναστάτες και κυβέρνηση, με καθοριστικό στοιχείο την επέμβαση των βρετανικών στρατευμάτων που ήταν ήδη εγκατεστημένα στη χώρα, είχαν μεγάλη απήχηση διεθνώς και ο ισπανικός Τύπος, χωρίς καμία εξαίρεση, αφιέρωσε πρωτοσέλιδα και σχόλια σε ό,τι συνέβαινε στην Ελλάδα εξαιτίας, όπως υποστήριζε «...των ξένων επιρροών, φανερών ή κρυφών...».¹⁷

Σε αυτή την πρώτη φάση του ελληνικού εμφύλιου τα *Ya* και *Arriba* είχαν περισσότερες ειδήσεις. Το *Arriba* ασχολήθηκε περισσότερο με πληροφορίες στρατιωτικού χαρακτήρα και ήταν η μοναδική εφημερίδα που παρέθεσε τις ομιλίες του Έλληνα πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου, στις οποίες τονίζονται οι αναφορές στην έννοια της πατρίδας και στο χρέος των πολιτών προς αυτήν. Το *Ya*, από την άλλη, ενδιαφέρθηκε περισσότερο για την ανθρώπινη διάσταση των γεγονότων και για αυτό το λόγο έκανε αναφορές στα θύματα, άμεσα και έμμεσα, της σύγκρουσης, στις γυναίκες δηλαδή και στα παιδιά που υπέφεραν από το κρύο και την πείνα, με ειδικότερη αναφορά στην αποχώρηση της ΟΥΝΡΑ, εξαιτίας των εμποδίων που καθιστούσαν το έργο της ακατόρθωτο.¹⁸ Επιπλέον, παρέθετε τακτικά αποσπάσματα από ξένα έντυπα, κυρίως γαλλικά ή αγγλικά, που συχνά εξέφραζαν απόψεις αντίθετες στη βρετανική ανάμειξη στην Ελλάδα. Είναι η εφημερίδα που καθυστέρησε περισσότερο να αποδώσει ευθύνες στη Σοβιετική Ένωση για ανάμειξη στο ελληνικό ζήτημα.

Η *La Vanguardia* και η *ABC*, όσον αφορά στα ενημερωτικά άρθρα, περιορίστηκαν στην παράθεση των γεγονότων χωρίς καμία ιδιαίτερη απόχρωση. Στο σύνολό τους τα σχόλια και οι κατευθυντήριες γραμμές ήταν παρόμοιες και ο αντικομμουνισμός όλων των εκδόσεων ξεκάθαρος.

Σε όλα τα άρθρα γίνονταν υπαινιγμοί για τις πρακτικές που χρησιμοποιούσε η Σοβιετική Ένωση προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της ή να ξεγελάσει την κοινή γνώμη. Τα σχόλια ήταν συνήθως περιφρονητικά και οι εκφράσεις που χρησιμοποιούσαν αρκετά επιθετικές. Οι Έλληνες κομμουνιστές θεωρούνταν απλώς πιόνια στα χέρια της Σοβιετικής Ένωσης και οι απαιτήσεις τους παράλογες, ενώ αποσιωπούσαν το σημαίνοντα ρόλο τους στην Αντίσταση κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής.

Οι συντάκτες εξέφραζαν τη σκέψη ότι η παρουσία του βασιλιά θα ήταν ωφέλιμη για την εξέλιξη των γεγονότων, επειδή θα καθοδηγούσε τον λαό και θα λειτουργούσε σαν κεντρικός άξονας. Φυσικά, προτιμούσαν να αγνοήσουν το ρόλο του μονάρχη κατά τη δικτατορία του Μεταξά, έναν από τους κυριότερους λόγους που ο ελληνικός λαός δεν επιθυμούσε την επιστροφή του.

Υποστήριζαν ότι στην Ελλάδα δεν υπήρχε Δεξιά και ότι τα κόμματα δεν

17. *Mundo*, 1945 (1), 7-1-1945, σ. 26-28.

18. *Ya*, 20-12-1944, σ. 1 και 3, 12-1-1945, σ. 4 και 9-2-1945, σ. 3.

ήταν παρά απόγονοι του βενιζελισμού, δηλαδή εγγενώς δημοκρατικά και συνεπώς οι Έλληνες κομμουνιστές δεν είχαν κανέναν απολύτως λόγο να απαιτούν περισσότερη δημοκρατία και ελευθερία.

Προσπαθούσαν να αποδείξουν ότι ο λαός έχει a priori δευτερεύοντα ρόλο στην ιστορία των εθνών, επειδή είναι υπερβολικός στις αντιδράσεις του και ανίκανος να σκεφτεί. Τόνιζαν το πόσο παρωχημένοι ακούγονταν οι αρχηγοί των παραδοσιακών κομμάτων και την ανάγκη για ανθρώπους με νέα οράματα, ικανούς να αντιμετωπίσουν τον κομμουνιστικό κίνδυνο — ο οποίος, δυστυχώς, παρουσιαζόταν ως η μόνη εναλλακτική λύση. Σε αυτές τις δηλώσεις, δεν μπορούμε παρά να διακρίνουμε μια έμμεση αναφορά στη μορφή του Caudillo¹⁹ ως σωτήρα του ισπανικού λαού από τον κομμουνισμό, που τώρα είχε απλώσει τις ρίζες του στην Ελλάδα.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Τύπος εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του καθεστώτος και συνεπώς οι ειδήσεις χρησιμοποιούνταν με τέτοιο τρόπο ώστε να συνεισφέρουν στους στόχους του ισπανικού καθεστώτος.²⁰ Ο Τύπος παρουσιάστηκε ως υποστηρικτής της πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας, και επικροτούσε την ανάμιξή της στην Ελλάδα, αλλά χωρίς να παραβλέπει το γεγονός πως το βρετανικό ενδιαφέρον σχετιζόταν με την προαγωγή των συμφερόντων της χώρας στη Μεσόγειο. Το σίγουρο ήταν πως, όπως ξεκάθαρα δήλωνε το *Arriba*, οι ισπανικές εφημερίδες πάντα απέρριπταν τον μπολσεβικισμό και θα συνέχιζαν να τον απορρίπτουν σε όποια χώρα κι αν εμφανιζόταν.

Το 1946 ήταν μια χρονιά πολύ ενδιαφέρουσα και ταραχώδης για τις δύο χώρες. Στην Ελλάδα έλαβαν χώρα οι εκλογές, οι οποίες με την αποχή της αριστεράς έφεραν στην κυβέρνηση τους Λαϊκούς, και το δημοψήφισμα, το οποίο επιβεβαίωσε την επιστροφή του βασιλιά στη χώρα με συντριπτική πλειοψηφία.

Στην Ισπανία, την ίδια περίοδο απασχολούσε η συζήτηση για το φρανκικό καθεστώς που είχε θεθεί στον Ο.Η.Ε. και οι συνακόλουθες αρνητικές ετυμηγορίες, που απέκλεισαν τη χώρα από τους διεθνείς οργανισμούς μέχρι την μεταστροφή του καθεστώτος. Αλλά, παρά τον αποκλεισμό που επιβλήθηκε, οι Αγγλοσάξονες σύμμαχοι δεν ήταν διατεθειμένοι να αποσταθεροποιήσουν την Ισπανία και να την αφήσουν στα χέρια της Σοβιετικής Ένωσης. Έτσι λοιπόν, επωφελούμενος από τον φυσικό ανταγωνισμό και την ασυμφωνία μεταξύ κα-

19. Caudillo είναι ο τίτλος με τον οποίο αναφέρονται στο Φράνκο ως στρατιωτικό αρχηγό.

20. Η εξωτερική πολιτική ήταν το κατεξοχήν προπαγανδιστικό όργανο στα χέρια του καθεστώτος, ώστε να επιτύχει τους στόχους του στην εσωτερική πολιτική. Ο επίσημος κρατικός λόγος που παρουσίαζαν τα μέσα ενημέρωσης, προπαγάνδιζε το ιδεώδες του «Νέου Κράτους» και προωθούσε τη συσπείρωση και την πολιτική πίστη στον caudillo. Ο στρατηγός Φράνκο αξιοποίησε την πίστη των συμμάχων για να ενισχύσει την αυταρχική πολιτική του και να ενδυναμώσει την συσπείρωση γύρω από τη μορφή του.

πιταλισμού και κομμουνισμού, όπως τα εν λόγω πολιτικά συστήματα εκπροσωπούνταν από τις Η.Π.Α. και την Ε.Σ.Σ.Δ., ο Φράνκο μπόρεσε να συνεχίσει το «ρεπουσάρισμα» του καθεστώτος του και την προβολή του αντικομμουνισμού του.²¹

Σε αυτό το παραγμένο κλίμα ήταν λογικό, κατά συνέπεια, η Ελλάδα να ενδιαφέρει λιγότερο τον ισπανικό Τύπο, αλλά ακόμη κι έτσι χρησιμοποιήθηκε σαν ευκαιρία για να τονιστεί η αντικομμουνιστική στάση του καθεστώτος και να ασκηθεί κριτική κατά των συμμάχων. Ο Τύπος μετέτρεψε την Ελλάδα σε σημαία στη μάχη του ενάντια στον κομμουνισμό και την παρουσίασε ως το τελευταίο βαλκανικό θύλακα, ο οποίος υπέμενε την εχθρότητα των γειτόνων του και τον επεκτατισμό της Σοβιετικής Ένωσης. Όπως αναφέρθηκε χαρακτηριστικά «...εάν δεν ήταν οι βρετανικές δυνάμεις, η Ελλάδα θα ήταν σήμερα αποικία της Σοβιετικής Ένωσης και θα είχε υποβληθεί σε παρεμβάσεις...».²²

Η εκλογική αναμέτρηση του Μαρτίου έφερε στην κυβέρνηση το Λαϊκό κόμμα, το οποίο στήριζε κατά κύριο λόγο την προεκλογική του εκστρατεία στο θέμα της επαναφοράς της μοναρχίας. Ήταν, συνεπώς, λογικό να παρουσιάσει μια πρόταση για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος το συντομότερο δυνατόν. Ο ισπανικός Τύπος παρακολούθησε στενά τα γεγονότα. Σε όλα τα άρθρα θεωρούνταν σχεδόν σίγουρη η επιστροφή του Βασιλιά στο θρόνο. Σχολίαζαν ότι η ψηφοφορία είχε αποκτήσει διεθνείς διαστάσεις, καθώς παρουσιαζόταν ως μια επιλογή μεταξύ τού να γίνει η Ελλάδα «...βρετανική αποικία...» και να επιτρέψει στη Σοβιετική Ένωση «...να βγει στο Αιγαίο...». Παρατέθηκαν διάφορες γνώμες, κυρίως από ξένες εφημερίδες, και γινόταν αναφορά στους φόβους των Η.Π.Α. για πιθανή εξέγερση των αριστερών.

Στο σύνολό τους αρνούσαν την ύπαρξη οποιουδήποτε είδους τρομοκρατίας στη χώρα από μέρους της Δεξιάς και έδιναν έμφαση μόνο στη βία της Αριστεράς, η οποία ήταν, σύμφωνα με τον Τύπο, και ο βασικός λόγος που ο λαός

21. Ο Φράνκο πίστευε ότι οι συμμαχικές δυνάμεις δε θα έπαιρναν δραστικά μέτρα εναντίον του και γι' αυτό το λόγο προτίμησε να ασχοληθεί με την εσωτερική πολιτική και να εδραιώσει το καθεστώς και την εξουσία του. Τα μέσα ενημέρωσης κατάγγελλαν τον εξωτερικό παρεμβατισμό, τον εβραίο-μασσονικό χαρακτήρα της αντι-ισπανικής εκστρατείας και κατηγορούσαν την αντιπολίτευση, ιδιαίτερώς τη μοναρχική, ότι είχε μπει στην υπηρεσία ξένων συμφερόντων. Ο στρατηγός Φράνκο ενίσχυσε τα καθολικά και μοναρχικά στοιχεία του καθεστώτος του, ενώ την ίδια στιγμή η Φάλαγγα έχανε έδαφος, ψηφίζονταν νόμοι, όπως το «Προνόμιο των Ισπανών», και ανακοινώνονταν ότι σύντομα στην Ισπανία θα επαναγκαθιδρυόταν η Βασιλεία. Για τον στρατηγό η σύγκρουση μεταξύ των συμμάχων ήταν αναπόφευκτη και είχε ως άμεση συνέπεια την αλλαγή πλεύσης των δυτικών δυνάμεων: ο στρατηγικός χαρακτήρας της χερσονήσου, μπορούσε επιτέλους, να βοηθήσει το καθεστώς να βγει από την απομόνωσή του και να αποτελέσει κομμάτι της αντισοβιετικής συμμαχίας. Το μόνο που χρειαζόταν να κάνει ήταν να περιμένει την αναγνώρισή του.

22. ABC, 2-4-1946, σ. 19.

στράφηκε στο Λαϊκό κόμμα. Και συνέχιζαν, λέγοντας ότι δεξιές οργανώσεις που δρούσαν ενάντια στην αριστερά δεν υπήρχαν, και αν ακόμη υπήρχαν, δεν ήταν επικίνδυνες, γιατί βρίσκονταν κάτω από κυβερνητικό έλεγχο. Όλες οι εφημερίδες παρουσιάζονταν ευχαριστημένες με τα αποτελέσματα των ελληνικών εκλογών και συνέχαιραν τον ελληνικό λαό για την απόφασή του.

Από την άλλη πλευρά, προσέδιδαν έναν οικουμενικό χαρακτήρα στις ελληνικές εκλογές, σαν ένδειξη και απόδειξη της διεθνούς απέχθειας προς τον κομμουνισμό και της ολοκληρωτικής ήττας των υπερασπιστών του, δηλαδή αυτής και μόνης της Ε.Σ.Σ.Δ. Οι εφημερίδες μιλούσαν για την επιστροφή του βασιλιά, ο οποίος έπρεπε να έρθει το συντομότερο δυνατόν, καθώς αντιπροσώπευε την τάξη και τον νόμο, όπως άλλωστε και οι υπέρμαχοί του, οι οπαδοί του Λαϊκού κόμματος.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος με τον οποίο τα έντυπα παρουσίαζαν τους ψηφοφόρους της αριστεράς: Τους χαρακτήριζαν («σφάλλונτες») και («κακώς κατευθυνόμενους»), πεπεισμένους από τους επιδέξιους «ρωσόφιλους»: έμοιαζαν να μην έχουν συνείδηση των πράξεών τους και η επιλογή τους, ως έκφραση διαμαρτυρίας, δεν είχε νόημα ή κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο. Τέλος, τους παρουσίαζαν ως στρατευμένους του σοβιετικού επεκτατισμού.

Κάποια έντυπα έκαναν πάντως αναφορά στην απόφαση της αξιωματικής αντιπολίτευσης να καταγγείλει την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων αλλά χωρίς να δώσουν ιδιαίτερη σημασία στο ζήτημα. Και επιπλέον, το *Arriba* ανέφερε το νέο νόμο που τιμωρούσε οποιαδήποτε δήλωση κατά του βασιλιά. Βέβαια, περισσότερο τονιζόταν η επικείμενη επιστροφή του βασιλιά, οι προετοιμασίες και η άφιξή του.

Σύσσωμος ο Τύπος βεβαίωνε ότι στην Ελλάδα υπήρχε ελευθερία έκφρασης και ότι κάθε πολίτης μπορούσε να εκφράζει ελεύθερα την αντίθεσή του, αλλά πάντοτε μέσα στα νόμιμα πλαίσια. Όμως, αυτός που έλεγχε και καθόριζε τα νόμιμα πλαίσια δεν ήταν άλλος παρά το κράτος, όπως διαφαίνεται ξεκάθαρα από τον εν λόγω νόμο κατά της αντιγνομιάς έναντι του βασιλιά και όπως αναφέρει χαρακτηριστικά το *Arriba*.

Ο διεθνής χαρακτήρας του ελληνικού δημοψηφίσματος ήταν αδιαμφισβήτητος για τον ισπανικό Τύπο. Για πρώτη, και τελευταία φορά, δυο ισπανικές εφημερίδες, η *ABC* και η *La Vanguardia*, είχαν ειδικούς απεσταλμένους στην Ελλάδα για να μεταδώσουν όλες τις λεπτομέρειες σχετικά με το δημοψήφισμα.

Για τους συντάκτες του ισπανικού τύπου η Ελλάδα ήταν το τελευταίο εμπόδιο, το σύνορο, που εμπόδιζε την έξοδο της Σοβιετικής Ένωσης στη Μεσόγειο και μπορούσε να συγκρατήσει τον πανσλαβικό και κομμουνιστικό επεκτατισμό, ο οποίος έμοιαζε άμεσος. Και η άποψη που επαναλαμβανόταν σε όλα τα άρθρα ήταν ότι η Ελλάδα κέρδισε με την απόφαση που πήρε στο δημοψήφισμα.

Από την άλλη, εξέφραζαν την άποψη ότι αυτή η νίκη του βασιλιά μπορούσε να σηματοδοτήσει την απαρχή της ειρήνης ή ενός καινούριου πόλεμου, καθώς σύμφωνα με τους συντάκτες, η Σοβιετική Ένωση δεν επρόκειτο να αναγνωρίσει το νέο καθεστώς και θα συνέχιζε να αναστατώνει τη χώρα. Το δημοψήφισμα έλαβε χροιά επιλογής όχι ανάμεσα στη δημοκρατία και τη μοναρχία, αλλά ανάμεσα στη σοβιετική κυριαρχία και τη βρετανική συμμαχία.

Εκφραζόταν η πεποίθηση ότι η Ελλάδα ήταν ανέκαθεν οπαδός της μοναρχίας, και θεωρούσαν ότι η επιστροφή του βασιλιά ως σωτήρα θα αποτελούσε πανάκεια για όλα όσα συνέβαιναν.²³ Το *Arriba* τόνιζε χαρακτηριστικά ότι εξαιτίας της έλλειψης μιας μορφής στρατιωτικής, δημοφιλούς και αποφασιστικής προκειμένου να αντιμετωπίσει τον κομμουνισμό, η μορφή του βασιλιά ήταν η μοναδική λύση. Με άλλα λόγια, η Ελλάδα υπέφερε από την έλλειψη ενός *caudillo*.²⁴

Τέλος, οι εφημερίδες έδιναν έμφαση στο γεγονός ότι στις περιοχές όπου το E.A.M. υποτίθεται ότι κυριαρχούσε, η πλειοψηφία των ψήφων ήταν υπέρ της Μοναρχίας. Η εξήγηση που έδιναν ήταν ότι εκεί ο πληθυσμός υπέφερε περισσότερο εξαιτίας των ανταρτών. Αλλά ταυτόχρονα επρόκειτο και για μέρη απομακρυσμένα, όπου η βία και ο εκφοβισμός από τις δεξιές ομάδες μπορούσαν να επιδράσουν στην απόφαση των ψηφοφόρων.

Είναι πολύ ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι, παρά τον αντιμοναρχικό χαρακτήρα ενός σημαντικού τμήματος του ισπανικού καθεστώτος, ο Τύπος υποστήριξε την επιστροφή του βασιλιά στην Ελλάδα, ως σωτήρα από την κομμουνιστική απειλή και ως εκφραστή της δυτικής δημοκρατίας, αφού όπως προαναφέρθηκε «...μπροστά στην έλλειψη μιας μορφής στρατιωτικής, δημοφιλούς και αποφασιστικής που θα σημαίνει μια συγκεκριμένη στάση απέναντι στον κομμουνισμό, ο θεσμός της μοναρχίας πρέπει να μετατραπεί σε κάτι παραπάνω...».²⁵

Κι ακόμη, παρ' όλο που στην περίπτωση της ίδιας της Ισπανίας ο Τύπος απέρριπτε κάθε ανάμειξη, καθώς τη θεωρούσε απειλή για την εθνική κυριαρχία της και «...περίσσευαν οι πολεμικές σχετικά με τα ζητήματα της Ισπανίας, με τον αντικομμουνισμό της και τη δύναμη του παρόντος καθεστώτος της...»,²⁶ υποστήριξε με πάθος την επέμβαση των συμμάχων στην Ελλάδα.

23. *Mundo*, 1946 (3), 8-9-1946, σ. 37, *La Vanguardia*, 29-8-1946, σ. 6, *ABC*, 3-9-1946, σ. 7 στο άρθρο «El triunfo de la Monarquía en Grecia», 28-9-1946, σ. 11-12, *Arriba*, 29-9-1946, σ. 1.

24. *Caudillo*: στρατιωτικός αρχηγός, *Arriba*, 29-9-1946, σ. 1.

25. *Arriba*, 29-9-1946, σ. 1.

26. *Ya*, 20-12-1944, σ. 1 και 3 στο άρθρο «Las dos llaves del Mediterráneo» από τον JMGR.

Ίσως, επειδή ο σκοπός ήταν ιερός: η εξαφάνιση του πιο επικίνδυνου εχθρού, του κομμουνισμού.

Το 1947 ήταν η χρονιά των πρώτων στρατιωτικών επιχειρήσεων εναντίον των επαναστατών και της επιβεβαίωσης του αμερικανικού παρεμβατισμού στην Ελλάδα.²⁷ Για την Ισπανία, από την άλλη, σήμανε την αλλαγή της διεθνούς στάσης προς τη χώρα και το καθεστώς της και είχε ως έναυσμα τη διακήρυξη του δόγματος Τρούμαν, που επρόκειτο να σημαδέψει το μέλλον του κόσμου. Ήταν επίσης ένα κρίσιμο έτος και στην εσωτερική πολιτική, επειδή είδε το φως ο Νόμος Διαδοχής / Ley de Sucesion,²⁸ με τον οποίο εγκαθιδρύονταν μια ισόβια δικτατορία, η οποία έχαιρε και της προστασίας του Δόγματος Τρούμαν.²⁹ Καθώς η ρήξη ανάμεσα στους συμμάχους γινόταν όλο και πιο εμφανής, ο αντικομμουνισμός του φρανκικού καθεστώτος τονιζόταν από μια οπτική στρατηγικού ενδιαφέροντος.

Σε αυτό το κλίμα ανταγωνισμού μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων, Η.Π.Α. και Σοβιετικής Ένωσης, η Ισπανία ενδιαφέρθηκε για τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα ως απόρροια και έκφρασή του.

Ήταν χαρακτηριστικό ότι μερικές εφημερίδες άσκησαν πολύ έντονη κριτική στην πολιτική που είχαν ακολουθήσει οι Η.Π.Α. μέχρι τότε, «...τόσο τερατώδη, που μπορούσε να προκύψει μόνο στην τυρετώδη φαντασία κάποιου μαθητευόμενου πολιτικού...»,³⁰ και ειδικότερα στον Ρούζβελτ, τον οποίο θεωρούσαν υπεύθυνο για την κομμουνιστική προέλαση.

Τα γεγονότα στην Ελλάδα που οδήγησαν στην παραίτηση της κυβέρνησης του Δ. Μάξιμου και το σχηματισμό νέας με επικεφαλής τον Κ. Τσαλδάρη, αρχηγό τῶν «Λαϊκῶν», απασχόλησαν αρκετά φύλλα³¹ του ισπανικού Τύπου, ο

27. Οι πιο σημαντικές στιγμές κατά τη διάρκεια του χρόνου ήταν οι φήμες για τη δημιουργία Διεθνῶν Ταξιαρχιών, την κομμουνιστική συνωμοσία και τη δημιουργία επαναστατικής κυβέρνησης.

28. Με αυτό το νόμο το ισπανικό κράτος ανακηρυσσόταν, τουλάχιστον θεωρητικά, Μοναρχία. Η εξουσία παρέμενε ισόβια στα χέρια του στρατηγού Φράνκο, ο οποίος είχε το δικαίωμα να επιλέξει ως αντικαταστάτη του, με το αξίωμα του βασιλέα ή αντιβασιλέα, όποιον θεωρούσε καταλληλότερο.

29. Ο Ψυχρός πόλεμος αύξησε την ανεκτικότητα απέναντι στο Φράνκο καθώς άρχισαν να υπερτερούν οι παράγοντες στρατηγικής φύσεως έναντι των ιδεολογιῶν. Οι αλλαγές στη διεθνή πολιτική σκηνή συνηγορούσαν κατά της απομόνωσης του ισπανικού καθεστώτος: οι σχέσεις μεταξύ των νικητῶν διέρχονταν μια βαθειά κρίση: το Βερολίνο μεταμορφωνόταν στο σύμβολο της αντιπαράθεσης μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειῶν και Σοβιετικῆς Ένωσης. Σε αυτά τα πλαίσια, σύμφωνα με την αμερικανική πολιτική σκέψη η Ισπανία είχε τεράστια στρατηγική αξία. Αυτή ακριβῶς η αμερικανική στάση άλλαξε σταδιακά και τη διεθνή πολιτική απέναντι στο Φράνκο.

30. *Destino*, 26-7-1947, σ. 15, στήλη *Hechos y Figuras* από το Santiago Nadal.

31. *Ya*, 24-8-1947, σ. 1 και 5, 27-8-1947, σ. 1, 28-8-1947, σ. 1, 31-8-1947, σ. 3.

οποίος εξέφραζε την προτίμησή του για μια κυβέρνηση συνασπισμού με ευρύτερη κοινωνική και πολιτική βάση.

Τα *Ya* και *La Vanguardia* σχολίαζαν, επίσης, την αντίδραση των κομμάτων της αντιπολίτευσης, τα οποία θεωρούσαν τη νέα κυβέρνηση «καταστροφική» για τη χώρα, αφού ο Τσαλδάρης ενδιαφερόταν μόνο για τα συμφέροντα της παράταξής του. Τέλος, η *La Vanguardia* ήταν η μοναδική εφημερίδα που ανέφερε τα ονόματα των υπουργών, ενώ η *ABC* έκανε αναφορές στην έκκληση των βουλευτών του αγγλικού Εργατικού κόμματος προς τον Βασιλιά Παύλο, ώστε να μην εκτελεστούν 1.300 πρώην αγωνιστές της Αντίστασης και να επιστρέψουν οι εξορισμένοι από τους τόπους εξορίας.³²

Οι ισπανικές εφημερίδες και τα περιοδικά ανησυχούσαν για τη διαφανόμενη δημιουργία επαναστατικής κυβέρνησης από τον Μάρκο, στην οποία έβλεπαν μια προσπάθεια «ομαλοποίησης» του πολέμου, μετατρέποντας τους αντάρτες σε νόμιμο στράτευμα. Εξάλλου, με την αναγνώρισή της από τα κομμουνιστικά καθεστώτα, ο αγώνας θα λάμβανε διεθνή χαρακτηρισμό. Θεωρούσαν ότι αυτή η απόφαση, που ακολουθούσε τα τεχνάσματα και τις συνηθισμένες τακτικές της Σοβιετικής Ένωσης, μπήκε σε εφαρμογή για να μπορέσει να βάλει εμπόδια στη βορειοαμερικανική βοήθεια. Στην πραγματικότητα, αυτή η κυβέρνηση, της οποίας ο σχηματισμός τόσο απασχόλησε τον ισπανικό Τύπο, ανακοινώθηκε στα τέλη του χρόνου και δεν είχε κανένα επίσημο στήριγμα ή αναγνώριση από τις κομμουνιστικές χώρες.

Από την άλλη, θεωρούσαν ότι η οικονομική βοήθεια δεν μπορούσε να λύσει το ελληνικό πρόβλημα και ότι οι Αγγλοσάξονες σύμμαχοι έπρεπε να ενεργήσουν με ταχύτητα. Τους κατέκριναν έντονα για την αναποτελεσματικότητά τους, την αδράνεια και την υποκρισία που είχαν δείξει μέχρι στιγμής. Το *Arriba*, παραδείγματος χάριν, σχολίαζε ότι το να υπογράφει κανείς συνθήκες με τις γειτονικές χώρες της Ελλάδας³³ και μετά να τοποθετεί στρατεύματα στα σύνορά τους δεν ήταν μόνο αντιφατικό αλλά και αφελές, και στο *Destino*, ο Ρούζβελτ χαρακτηριζόταν «μαθητευόμενος» στην πολιτική.

Όλες οι εφημερίδες συμφωνούσαν στο ότι στην Ελλάδα δόθηκε μεγάλη ελευθερία στην αριστερά και γι' αυτό εξαπλώθηκε ο «ιός» του κομμουνισμού, ενώ οι κυβερνήσεις δε δρούσαν όπως θα έπρεπε, από φόβο των συμμάχων, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν τη λήψη δραστικών μέτρων. Στην πραγματικότητα, τόσο οι Αμερικανοί όσο και οι Βρετανοί καθόριζαν την πολιτική της χώρας

7-9-1947, σ. 1. *Arriba*, 27-8-1947, σ. 1, 28-8-1947, σ. 1, 30-8-1947, σ. 1. *La Vanguardia*, 24-8-1947, σ. 5, 26-8-1947, σ. 4, 27-8-1947, σ. 3, 28-7-1947, σ. 4, 31-8-1947, σ. 7. *ABC*, 17-8-1947, σ. 15 και 16.

32. *ABC*, 19-8-1947, σ. 19.

33. Όπως παραδείγματος χάριν με τη Γιουγκοσλαβία του Τίτο.

σε όλες τις παραμέτρους της, αλλά συχνά οι κυβερνήσεις πραγματοποιούσαν ευρείες επιχειρήσεις εξοριών και εκκαθαρίσεων χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τις συμμαχικές υποδείξεις.

Τα δυο τελευταία χρόνια της ελληνικής εμφύλιας σύρραξης χαρακτηρίστηκαν από την αμερικανική στρατιωτική βοήθεια, τις βαρβαρότητες που πραγματοποιήθηκαν και από τα δύο μέρη και την εξαθλίωση του πληθυσμού. Για την Ισπανία ήταν ιδιαίτερα σημαντικά, επειδή η πολιτική των Η.Π.Α. άλλαξε ευνοϊκά, με αποτέλεσμα την παραχώρηση οικονομικής βοήθειας στη χώρα.

Το 1948 το ισπανικό ζήτημα ξαναπαρουσιάστηκε στον Ο.Η.Ε., αλλά αυτή τη φορά η χώρα κατόρθωσε να βρει καινούριους υποστηρικτές και, επιπλέον, είδε τον εαυτό της να περιλαμβάνεται στο σχέδιο Μάρσαλ, που είχε ως στόχο να βοηθήσει χώρες όπως η Ελλάδα και η Τουρκία στη μάχη τους ενάντια στον κομμουνισμό. Το 1949 τελικά κατάφερε να θεμελιώσει οικονομικές σχέσεις με τις Η.Π.Α. Το διεθνές ενδιαφέρον, από την άλλη, μονοπωλήθηκε από νέες πολεμικές συγκρούσεις και από τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Ε.Σ.Σ.Δ. με κάποιες από τις χώρες-δορυφόρους της, όπως την Γιουγκοσλαβία του Τίτο.

Σε αυτό το παγκόσμιο κλίμα, όπου ο ανταγωνισμός ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή οξυνόταν και ο Ψυχρός πόλεμος προωθούνταν με γρήγορους ρυθμούς, μπροστά σε γεγονότα όπως η ρήξη Τίτο και Στάλιν, τα ελληνικά προβλήματα έχασαν λίγο από το αρχικό ενδιαφέρον τους, αλλά ακόμη κι έτσι κατάφεραν να διατηρήσουν την προσοχή του ισπανικού Τύπου, ο οποίος συνέχιζε την αντικομμουνιστική του μάχη με περισσότερη δύναμη, αφού «...το να κερδηθεί η μάχη της Ελλάδας... είναι... κάτι παραπάνω από μια απλή επιτυχία προπαγάνδας...».³⁴

Οι εφημερίδες έκαναν κριτική στους συμμάχους επειδή παρέμεναν αδρανείς μπροστά στο δράμα του ελληνικού λαού και έδιναν έμφαση στο ότι ο πόλεμος θα είχε λήξει, εάν δεν ήταν από πίσω η Σοβιετική Ένωση. Επίσης τους θεωρούσαν υπεύθυνους για την κυριαρχούσα εντύπωση πως μπορούσε κάποιος να ωφεληθεί περισσότερο όντας φίλος της Ρωσίας παρά όντας φίλος των αγγλο-αμερικανών. Εξάλλου, πίστευαν ότι η κατάσταση χειρότερη εξαιτίας της ελληνικής κυβέρνησης και ότι το μόνο που μπορούσε να σώσει τη χώρα δεν ήταν η μεμονωμένη δράση αλλά η μείωση της σοβιετικής επιρροής.

Σύγκριναν τον στρατηγό Μάρκο με τον στρατηγό Τίτο, και θεωρούσαν ότι η καθαίρεση του πρώτου οφειλόταν στην τάση του για ανεξαρτησία και στο συναίσθημα πατριωτισμού που τον διέκριναν. Για να αποφύγει, συνεπώς, η Σοβιετική Ένωση έναν πιθανό Τίτο στην Ελλάδα, προτιμούσε να θυσιάσει τη

34. *Mundo*, 1949 (2), 29-5-1949, σσ. 142-144.

νίκη.³⁵ Η εντύπωση που κυριαρχούσε στον ισπανικό Τύπο σχετικά με τους αντάρτες ήταν ότι είχαν ένα ισχυρό και πολυπληθές στράτευμα, με μεθοδικό ανεφοδιασμό σε όπλα, αλλά στην πραγματικότητα οι Έλληνες αντάρτες ποτέ δεν κατάφεραν να συγκροτήσουν ένα σωστό στράτευμα, τόσο εξαιτίας του περιορισμένου αριθμού τους όσο και εξαιτίας της έλλειψης πολεμοδοφίων και ικανοποιητικού δικτύου ανεφοδιασμού.

Τέλος, οι εκπρόσωποι του ισπανικού Τύπου θεωρούσαν ότι η ρωσική πρόταση για ειρήνη δεν ήταν παρά ένα τέχνασμα, μεταξύ των τόσων που διέθετε, προκειμένου να κερδίσει χρόνο και να αποκτήσει με ειρηνικό τρόπο ό,τι δεν κατάφερε με τα όπλα. Αν και ο Τύπος ασχολήθηκε συλλήβδην με το ελληνικό ζήτημα όλη αυτή την περίοδο, εκτός από το περιοδικό *Mundo*, κανένα άλλο έντυπο δεν αφιερώνει ένα σχόλιο στην τελική νίκη των κυβερνητικών δυνάμεων επί των ανταρτών το 1949.

Με το τέλος του εμφύλιου τελείωσε και η παρουσία του στα ισπανικά έντυπα, τουλάχιστον από αυτή την άποψη, γιατί η Ελλάδα, η χώρα με την μακρά ιστορία της, το λαμπρό παρελθόν της και το ταραγμένο παρόν της δε σταμάτησε ούτε στιγμή να τα απασχολεί.

Στην πλειοψηφία τους, οι πληροφορίες που μας παρέχουν τα ισπανικά έντυπα είναι αρκετά πιστές στην πραγματικότητα. Είναι αδιαμφισβήτητο το ότι τονίζονταν οι πληροφορίες που ευνοούσαν την κυβέρνηση και τη μάχη της ενάντια στους «ληστές κομμουνιστές» και το ότι εξέφραζαν την επίσημη γνώμη της Ελλάδας.

Η πηγή των πληροφοριών τους ήταν το κρατικό πρακτορείο E.F.E., αλλά μερικές φορές έκαναν χρήση πληροφοριών από τα πρακτορεία Reuter, United Press και Exchange Telegraph. Σπάνια έδιναν ειδήσεις ευνοϊκές για τους έλληνες επαναστάτες και κάθε φορά που το έκαναν πάντοτε παρέθεταν αποσπάσματα από τον ξένο Τύπο.

35. Οι εφημερίδες έκαναν αναφορά στον ελληνικό κομμουνιστικό ραδιοσταθμό, ο οποίος επιβεβαίωνε ότι η απομάκρυνση του Μάρκου οφειλόταν σε μια ασθένεια, που τον εμπόδιζε να φέρει εις πέρας την αποστολή του. Όμως, δεν απέκλειαν την πιθανότητα να είχε σχέση η απομάκρυνσή του με τη στάση του Τίτο απέναντι στον Στάλιν και ειδικότερα την τάση του για ανεξαρτητοποίηση. *Ya*, 5-2-1949, σ. 1, *Arriba*, 5-2-1949, σ. 1, *La Vanguardia*, 24-3-1949, σ. 5. Σύμφωνα με τον J. Ruiz-Fornells, στο άρθρο του που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Destino* στις 30 Απριλίου του 1949 (σ. 12), οι πιθανότερες αιτίες για την απομάκρυνση του Μάρκου ήταν πρώτον, ότι έδειξε δείγματα πατριωτισμού, εναντιωνόμενος στην ένταξη της ελληνικής Μακεδονίας στην Βαλκανική Ομοσπονδία, και δεύτερον ότι διατηρούσε επαφές με τον Τίτο. Στη συνέχεια υπογράμμισε ότι ο αντικαταστάτης του Μάρκου, Ιωαννίδης, ναί μεν δεν είχε στρατιωτική εμπειρία, αλλά ήταν φανατικός μπολσεβίκος.

Το δεύτερο ερώτημα που διατυπώσαμε είναι εάν ο ισπανικός Τύπος προέβη σε σύγκριση μεταξύ των εμφύλιων πολέμων των δυο χωρών.

Η σύγκριση μεταξύ Ελλάδας και Ισπανίας ήταν πολύ συνηθισμένη, ειδικά στην αρχή της ελληνικής κρίσης. Αυτή η σύγκριση συνήθως τόνιζε τη βαρύτητα του ισπανικού εμφύλιου και εκφραζόταν σχεδόν πάντοτε μια κάποια πικρία, αφού οι εφημερίδες θεωρούσαν ότι όσοι ενίσχυαν τον ελληνικό αγώνα ενάντια στον κομμουνισμό, το «συφερό»,³⁶ δεν είχαν κάνει το ίδιο όταν η Ισπανία βρισκόταν σε κίνδυνο. Συνεπώς, η περίπτωση της Ελλάδας μπορούσε να χρησιμοποιήσει, ώστε «...κουφά αυτιά να ακούσουν και τυφλά μάτια να δουν...».³⁷

Εξάλλου, καθώς η χώρα είχε ήδη ζήσει την αδελφοκτόνο εμπειρία «...ασημαντες μινιατούρες σε σύγκριση με αυτό που μπορούμε να ισχυριστούμε από την εμπειρία που έχουμε στο σπίτι...»,³⁸ συνέπασχε με τον ελληνικό λαό και, χωρίς αμφιβολία, εξέφραζε εκπληκτική υποστήριξη και αλληλεγγύη τόσο προς τον λαό και προς τη νόμιμη κυβέρνησή του.

Θα ήταν άραγε δυνατόν να εντοπιστούν διαφορές στην παρουσίαση των ειδήσεων ανάμεσα στα περιοδικά και τις εφημερίδες της εποχής;

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Τύπος διευθυνόταν με βάση κάποιους κανόνες, οι οποίοι του έδιναν ομοιογένεια και συνεπώς ήταν λογικό οι διαφορές μεταξύ των εντύπων να είναι σχετικά περιορισμένες. Αλλά, χωρίς αμφιβολία, υπάρχουν διαφοροποιήσεις τόσο στο ύφος και την παρουσίαση όσο και στη διαλεκτική και την ένταση του ενδιαφέροντός τους.

Η εφημερίδα *Ya* καθ' όλη την περίοδο του πολέμου, φιλοξένησε πολλές ειδήσεις σχετικές με την Ελλάδα. Αρχικά δεν κατηγορούσε ευθέως τη Σοβιετική Ένωση ως υπεύθυνη της σύρραξης και, όποτε το έκανε, ήταν πάντοτε μετριοπαθής. Αυτό που κατά κύριο λόγο την ενδιέφερε, στις περισσότερες περιπτώσεις, ήταν το δράμα του πληθυσμού, η πείνα, η βοήθεια της ΟΥΝΠΑ και η βία που υπέφεραν οι άμαχοι.³⁹ Το ενδιαφέρον της ήταν πολύ πιο κοινωνικό ή χριστιανικό, απ' ό,τι του υπόλοιπου Τύπου, αφού δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι είναι εφημερίδα χριστιανικού-καθολικού προσανατολισμού.

Από την άλλη, η ρητορική του *Arriba* ήταν πιο έντονη και ο αντικομμουνισμός του πιο εμφανής. Τα άρθρα και τα σχόλιά του από την πρώτη στιγμή ονόμασαν τη Ρωσία, που «...είχε πετάξει τη μάσκα στον αέρα...»,⁴⁰

36. *Arriba*, 1-2-1945, σ. 1 στο άρθρο «El ELAS y la invasión vertical de los bárbaros» με υπότιτλο «la experiencia española» από τον Eugenio Montes.

37. *Arriba*, 7-12-1944, πρώτη και τελευταία σελίδα στο άρθρο «Grecia, espejo para Europa» από το Manuel Aznar.

38. Στο ίδιο.

39. *Ya*, 12-7-1947, σ. 1 στο σχόλιο της επικαιρότητας «El drama griego».

40. *Arriba*, 9-12-1944, σ. 1 και 3.

ως υπαίτιο της κατάστασης και ζητούσαν την επέμβαση των Αγγλοσαξόνων συμμάχων το συντομότερο δυνατόν. Τα πολεμικά γεγονότα καταλάμβαναν μεγάλο μέρος των ενημερωτικών σελίδων του.

Η *La Vanguardia Española*, από την άλλη, ενδιαφερόταν κυρίως για τη διεθνή διάσταση του θέματος, παρέθετε πολλές πληροφορίες για την Ελλάδα, ειδικά μέσω απεσταλμένων σε άλλες χώρες, και συχνά παρέθετε αποσπάσματα από το ρωσικό Τύπο, ο οποίος κατήγγειλε «...τους αντιδραστικούς μοναρχοφασίστες...».⁴¹ Εξάλλου, ήταν το μοναδικό έντυπο, μαζί με την *ABC*, που είχε απεσταλμένο στην Ελλάδα την περίοδο του δημοψηφίσματος του Σεπτεμβρίου του 1946.

Τελικά, η *ABC* υπήρξε η πιο φειδωλή εφημερίδα σχετικά με το ελληνικό ζήτημα. Φυσικά, αφιέρωσε άρθρα και πρωτοσέλιδα στο θέμα, αν και πάντοτε σύντομα, ωστόσο η στιγμή που μονοπώλησε το ενδιαφέρον της ήταν το δημοψήφισμα του 1946, όταν έστειλε στη χώρα ειδικό απεσταλμένο, για να μεταδώσει το κλίμα και τα αποτελέσματα των εκλογών.⁴²

Το περιοδικό *Mundo* αφιέρωνε πολύ από τον ενημερωτικό χώρο του στα ελληνικά γεγονότα, και, πάνω απ' όλα, δημοσίευε σχόλια που προσπαθούσαν να αναλύσουν την κατάσταση. Ως κύριος υπεύθυνος για τον πόλεμο στην Ελλάδα παρουσιαζόταν η Ε.Σ.Σ.Δ., η οποία, σύμφωνα με το περιοδικό, έκανε χρήση κάθε είδους τεχνασμάτων για να κατακτήσει την εξουσία στη χώρα, χρησιμοποιώντας τους «δολοφόνους» οπαδούς της που ήθελαν «...να επιβάλουν μια τυραννική κυριαρχία...».⁴³ Τα σχόλια του σχετικά με την κατάσταση μπορούν να θεωρηθούν αρκετά λογικά και καίρια, αν φυσικά αφαιρεθεί ο αντικομμουνιστικός ζήλος.

Το *Destino*, τελικά, αφιέρωσε άρθρα στην Ελλάδα, αλλά με σποραδικό χαρακτήρα, και πάντοτε έβλεπε τα γεγονότα ως ζητήματα με διεθνή απήχηση.⁴⁴

* * *

Παρ' όλη, λοιπόν, την ομοιομορφία που χαρακτηρίζει τον ισπανικό Τύπο εκείνης της εποχής, μπορούμε να διακρίνουμε τον άκρατο αντικομμουνισμό του *Arriba*, το ενδιαφέρον για τη διεθνή απήχηση του ελληνικού ζητήματος των

41. *La Vanguardia*, 30-3-1946, σ. 5.

42. Ej. 3-5-1946, σ. 7, στο σχόλιο της επικαιρότητας «El triunfo de la monarquía en Grecia».

43. *Mundo*, 1944 (3), 17-12-1944, σ. 620-622.

44. Ej. 7-9-1946, σ. 10, στο σχόλιο της επικαιρότητας «Trascendencia mundial del plebiscito griego».

La Vanguardia και του *Destino*. Το ειδικό ενδιαφέρον της *ABC* σχετικά με το ζήτημα του βασιλιά, και το ανθρωπιστικό ενδιαφέρον του *Ya*.

Θα πρέπει, λοιπόν, να υπογραμμιστεί ότι, χωρίς αμφιβολία, το τόσο έντονο ενδιαφέρον του ισπανικού Τύπου για τον αγώνα στην Ελλάδα είναι απρόσμενο, συγκρινόμενο με το ενδιαφέρον που έδειξε ο Τύπος άλλων ευρωπαϊκών χωρών, ειδικά αν λάβουμε υπόψη μας τις ελάχιστες σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Ισπανίας. Από την άλλη, όμως, πλευρά ο αντικομμουνιστικός χαρακτήρας του καθεστώτος και η προσπάθειά του να αποτελέσει μέρος της νέας παγκόσμιας τάξης πρέπει να θεωρηθούν στοιχεία που συνεισφέρουν στην εξήγηση αυτού του ενδιαφέροντος.

Τα γεγονότα στην Ελλάδα χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο για να εκφραστεί ο αντικομμουνισμός του καθεστώτος και στα σχόλια του Τύπου αντικατοπτρίστηκε ο τρόπος με τον οποίο γίνονταν αντιληπτές στην Ισπανία οι αλλαγές της διεθνούς πολιτικής, δηλαδή η κριτική προς τις Δυτικές Δυνάμεις, η αγανάκτηση για την παθητική τους στάση μπροστά στον κομμουνιστικό κίνδυνο και, στη συνέχεια, η ικανοποίηση για την παρέμβασή τους στην Ελλάδα.

S U M M A R Y

Zoi Mella, *The Greek Civil War and the Spanish Press during Franco's Dictatorship*

In this article we would like to approach a quite unknown subject: the presence of the Greek Civil War in the Spanish Press.

Our objective was to ascertain the impact this event had at the post war Spanish Press. How would react Spain in view of such a confrontation, especially since it had already experimented a Civil War?

It was a complicated period for Greece, as well as for Spain, a time when both countries experienced problems of different nature but equally serious: Greece was suffering the devastating consequences of the Second World War and Spain was trying to encounter the contempt of the international political world.

The Greek Civil War was the first confrontation between two worlds that were exiting reinforced from the Second World War. It became the field of conflict between the USSR and the Anglo-Saxon allies during several years. The interior problem of some rebels, who couldn't, or wouldn't, adapt themselves to the new post war situation or were discontented with the new regime, was transformed to an international matter of great impact, that managed to confront USSR, on one hand, and the US and Great Britain, on the other, in the International Organism of the United Nations.

Our interest was centred in the various approaches that the newspapers and the magazines of the time made. Moreover we were interested in the points of view and the conclusions manifested by the diverse papers, according to their political and ideological affinities, without forgetting the strict regime of control and censure that was in force at that moment.

This investigation forms part of a broader subject that is the bilateral relations of these two countries, rather different at first sight, that during the XX century were affected by very similar events, such as a civil war.